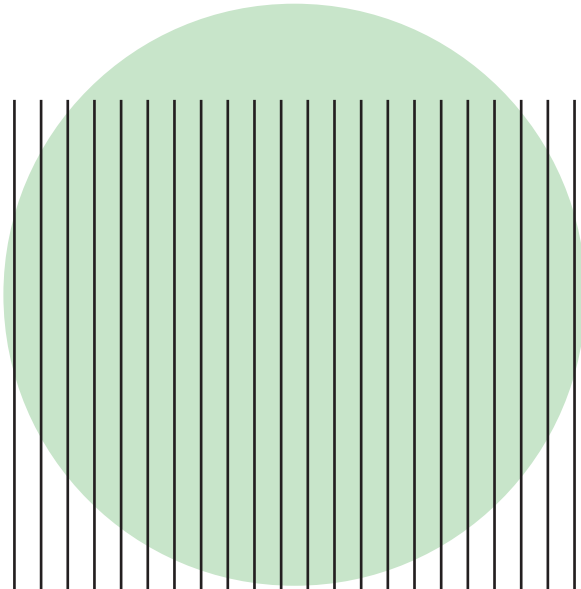

Het einde van vooroordelen

HOE VOORKOM JE
ONBEWUSTE UITSLUITING

Jessica Nordell

ten have

JESSICA NORDELL

Het einde van vooroordelen

Hoe voorkom je onbewuste uitsluiting

Vertaald door Arian Verheij en Huub Stegeman

 ten have

Inleiding

Jaren later wist Ben Barres nog precies wat hij tegen de oncoloog had gezegd: als u mijn ene borst weghaalt, kan de andere er dan ook af? Kanker zat in de familie dus de arts ging akkoord, maar in feite wilde Barres hoe dan ook van zijn borsten af. Bij zijn doop had hij een meisjesnaam gekregen en hij was als meisje opgevoed, maar met die identiteit was hij nooit gelukkig geweest. Als kind van vier voelde hij zich een jongen, de veranderingen die zich in de puberteit voordeden vond hij maar niks, en als volwassene had hij een hekel aan de hoge hakken en de outfit die hij eens als bruidsmisje moest dragen. Het was 1995, niemand had nog van Laverne Cox en Caitlyn Jenner gehoord, je kon nog niet met ‘transgender’ googelen naar juridisch advies. Barres had geen idee wat het betekende om trans te zijn. Maar toen zijn borsten eraf waren voelde dat als een enorme opluchting. Een jaar later las hij een artikel over een transman en viel het kwartje.¹

Barres wilde niets liever dan met de hormoonbehandeling beginnen, maar er was wel een probleem: zijn carrière. Hij was 43 en werkte als neurobioloog aan de universiteit van Stanford. Kortgeleden had hij een baanbrekende ontdekking gedaan over de gliacellen, een bepaald type hersencellen dat veel belangrijker bleek te zijn dan eerder was gedacht. Collega-wetenschappers hadden hem altijd als vrouw gezien. Hoe zouden zij op deze verandering reageren? Zouden

studenten nog wel op het Barres-lab willen werken? Zou hij nog wel uitgenodigd worden voor congressen?²

De collega's reageerden inderdaad, maar op een andere manier dan Barres had gevreesd. Na zijn transitie werd er door onbekenden – mensen die niet wisten dat hij transgender was – beter naar hem geluisterd dan hij gewend was. Zijn gezag stond niet meer ter discussie. Als Witte man van middelbare leeftijd werd Ben niet meer in de rede gevallen tijdens vergaderingen. Telkens opnieuw kreeg hij het voordeel van de twijfel. Zelfs in winkels werd hij beter geholpen. Op een congres hoorde iemand een wetenschapper die van niks wist zeggen: 'Die workshop van Ben was echt geweldig! Zijn werk is ook zoveel beter dan dat van zijn zus.'³

Barres wist niet hoe hij het had. Vóór zijn transitie had hij maar zelden iets gemerkt van seksisme; en zelfs als het overduidelijk was, was het hem niet opgevallen. Als jongerejaars op het Massachusetts Institute of Technology (MIT) was hij eens tijdens een wiskundecollege de enige die een bepaald probleem wist op te lossen. De professor: 'Dat heb je zeker van je vriendje.' Barres was toen wel beledigd geweest, want hij had het echt zelf gedaan – hij had zelfs helemaal geen vriendje. Maar hij vatte het niet discriminerend op, vanuit de gedachte dat het al afgelopen was met het seksisme. En ook als dat niet zo was geweest voelde hij zich niet vrouw genoeg om seksisme te zien als iets dat over hem ging. Hij was alleen maar woest omdat hij van bedrog werd beschuldigd. Voor zijn transitie was Barres er altijd van uitgegaan dat hij net zo werd bejegend als iedereen.⁴

Tot zijn verbijstering bleek het tegendeel het geval te zijn geweest. Het leek wel een wetenschappelijk experiment: dezelfde opleiding, dezelfde vaardigheden, dezelfde resultaten, dezelfde functie. Alle variabelen waren gelijk gebleven, op één na. Barres zag opeens haarscherp dat zijn omgang met anderen, zijn wetenschappelijke loopbaan, ja zijn hele leven bepaald was geweest door het gender dat anderen zagen – en dat hij dat zelf niet eens door had gehad. Vóór zijn transitie waren zijn ideeën, zijn bijdragen en zijn gezag minder waard geweest. Niet dat dat met zoveel woorden gezegd werd, maar toen het plotseling ophield was het verschil ineens heel duidelijk merkbaar. Nu kwamen de verschillen in behandeling tussen mannen en vrouwen aan de oppervlakte, zoals er onder ultraviolet licht op

bloemblaadjes nieuwe patronen zichtbaar worden.

Dus toen Larry Summers, de voorzitter van de universiteit van Harvard, zich in 2005 liet ontvallen dat het gebrek aan vrouwen in de wetenschap best weleens kon komen doordat ze van nature gewoon minder goed in wetenschap waren dan mannen, kon Barres niet langer zwijgen. In het blad *Nature* schreef hij een hartenkreet: binnen de wetenschap moest meer oog komen voor vooroordelen.⁵

‘Dat vrouwen nauwelijks op academische posities benoemd worden heeft niets met zorg voor de kinderen of het gezin te maken,’ schreef hij. Sinds hij als Ben werkzaam was ‘heb ik talloze keren bij mezelf gedacht: ik word nu gewoon serieuzer genomen dan vroeger.’⁶

En het is dus niet zozeer dat Ben tijdens zijn carrière vóór zijn transitie nooit met obstakels en vooroordelen te maken had gehad, vertelde hij me. ‘Ik had het alleen niet in de gaten.’⁷

We vragen ons bij hoe anderen ons bejegenen, bijna allemaal wel eens af of daar nu wel of niet vooroordeel bij in het spel was. Maar voor wie niet zo’n dramatische verandering meemaakt als Ben blijft het vaak bij vermoedens. Je kunt het bijvoorbeeld bevestigd zien als je binnen korte tijd veel afvalt of juist aankomt, of plotseling zichtbaar gehandicapt raakt. Of als je naar een land reist waar je huidskleur een andere betekenis heeft. Ik moet denken aan wat een Zwarte student me vertelde over zijn reis door Italië, hoe vreemd het voelde om in winkels niet door wantrouwig personeel in de gaten gehouden te worden. Ook mensen die heteroseksueel getrouwd zijn en van wie de partner een geslachtsverandering ondergaat, komen er op dat moment achter hoe sterk hun maatschappelijke status samenhangt met dat heteroseksuele huwelijk.⁸ En als je maar oud genoeg wordt krijg je zeker te maken met de discriminatie van en het gebrek aan respect voor bejaarden in onze samenleving. Maar vaak blijft de vooringenomenheid die we tegenkomen moeilijk te benoemen.

En hoewel het in afzonderlijke gevallen dus vaak lastig is om te bepalen of en in hoeverre een bepaald vooroordeel meespeelt, komen er steeds meer aanwijzingen dat verschillen in behandeling op vrijwel elk levensgebied en binnen talloos veel verschillende sociale groepen voorkomen. In de betere onderzoeken wordt telkens één identiteitskenmerk veranderd en blijven de andere gelijk. Dan blijkt bijvoorbeeld dat als je je met een Indiaas, Chinees, Latino, Zwart of

vrouwelijk klinkende naam aanmeldt voor een studie, je minder snel een reactie krijgt dan wanneer je Henk Jansen heet. Als homo- of lesbostel krijg je minder makkelijk een hypotheek dan hetero's, en tegen hogere kosten. Een Witte met een strafblad die ergens solliciteert krijgt eerder bericht dan een Zwarte met – of zonder – strafblad.⁹

En zo kunnen we doorgaan. Als je Latino of Zwart bent, krijg je minder makkelijk pijnstillers dan een Witte patiënt; voor Zwarten geldt dat zelfs als ze verwondingen hebben of een operatie hebben ondergaan. Als je als kind obees bent, zal de juf of meester minder snel denken dat je naar de universiteit kunt dan wanneer je slank bent. Als je solliciteert bij een advocatenkantoor en je noemt hobby's en activiteiten die op een gegoede komaf duiden, zul je eerder teruggebeld worden dan bij armeluishobby's – en als je een (rijke) vrouw bent denken ze dat je minder hart voor de zaak zult hebben dan die rijke man. Ben je een Zwarte student dan zul je eerder als een lastpak beschouwd worden dan een Witte student, ook al doet die precies hetzelfde als jij. Als jij een basketballer met een lichte huidskleur bent zal de stadionroeper het eerder over je mentaliteit hebben; ben je donker dan gaat het over je lijf. Als je een vrouw bent worden ziekteverschijnselen minder serieus genomen; als je een vrouw bent en je wilt een baan in een laboratorium, beschouwt men je als minder competent dan de man met een identiek cv, zodat je ook een lager salaris krijgt. Uit een klassiek geworden onderzoek kwam naar voren dat vrouwen die voor een beurs in aanmerking willen komen, tweeënhalf maal zo productief moeten zijn als mannen om als even competent beschouwd te worden.¹⁰

Waar het gaat om huidskleur neemt vooroordeel huiveringwekkende vormen aan. Uit een onderzoek naar meer dan zeshonderd dodelijke slachtoffers van politiekogels bleek dat er zich onder degenen die nauwelijks of geen gevaar hadden gevormd voor de agenten driemaal zoveel Zwarten bevonden als Witten. Op 17 juli 2014 werd de 43-jarige voormalige hovenier Eric Garner op Staten Island aangesproken door agenten die hem verdachten van het verkopen van illegale sigaretten. Een van de agenten paste de nekklem toe, hoewel dat van de New Yorkse politie niet mag. Garner stierf een uur later. De schouwarts sprak van doodslag door de agent.¹¹ De agenten beweren doorgaans wel dat ze correct gehandeld hebben maar als je kijkt

naar de dood van Garner, en die van Michael Brown in Ferguson, van Philando Castile in Falcon Heights, Atatiana Jefferson in Fort Worth, Tamir Rice in Cleveland en vele, vele anderen, dan kun je moeilijk aan de conclusie ontkomen dat de betrokken agenten bij deze personen – een vader, een ongewapende tiener, een voedingsdeskundige op een montessorischool, een medicijnenstudent in spe, een kind van twaalf – anders optraden dan ze bij Witten gedaan zouden hebben.

Vandaag de dag is het zo dat als ik een vrouw ben en jij een man, de woorden die ik schrijf (ook die je nu leest) door lezers anders opgevat zullen worden dan als jij ze precies zo had opgeschreven. Als ik Wit ben en jij Zwart, zullen we door anderen verschillend behandeld worden, enkel en alleen omdat aan ons lichaam in deze cultuur een betekenislaag kleeft die er met geen mogelijkheid af te pellen is.

Natuurlijk zijn er ook mensen die echt de intentie hebben anderen achter te stellen of kwaad te doen omdat ze tot een bepaalde groep behoren; kijk maar naar extreemrechts. Er zijn mensen die hun vooringenomenheid openlijk koesteren en die anderen schade willen berokkenen. De voordelen die transgendermannen als Ben Barres ervaren, bestaan vaak alleen bij gratie van het feit dat anderen niet weten dat ze trans zijn; ze kunnen dan ook als sneeuw voor de zon verdwijnen, waar openlijke transgenders tegenwoordig worden geconfronteerd met onvoorstelbaar fysiek en seksueel geweld, intimiderende ervaringen binnen de gezondheidszorg en afwijzing door hun werkgever, familie en/of geloofsgemeenschap. Vooral transgender vrouwen van kleur hebben vaak bijzonder veel te lijden onder een combinatie van transhaat, vrouwenhaat en racisme. En er bestaat zoiets als onverhulde wreedheid. De moord in slow motion op George Floyd door een politieagent in Minneapolis in de zomer van 2020 was van een achteloze wreedheid, zo ontmenselijkend en verschrikkelijk dat de hele wereld versteld stond.

De meeste mensen gaan 's ochtends echt niet naar hun werk met het voornemen anderen te kwetsen of ongelijk te behandelen – en toch doen ze het. Die tegenstelling tussen het goed bedoelen en toch discrimineren is te verklaren door wat tegenwoordig wel 'onbewust', 'impliciet', of soms 'onbedoeld' dan wel 'onbevraagd' vooroordeel wordt genoemd. Dit begrip beschrijft het gedrag van mensen die het

ene willen maar het andere doen. In dit boek wil ik onderzoeken hoe we hier een eind aan kunnen maken.

In mijn jeugd, in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw, heb ik nauwelijks enige vorm van vooroordeel ervaren of zelfs maar waargenomen. Ik woonde in een overwegend Wit stadje en gold ook zelf als Wit. Weliswaar was ik Joods maar daar was zo weinig van te merken dat ik tijdens een kerstshow op het podium mocht komen vertellen wat Jezus voor mij betekende. Ik bewoog me door de rassenwerkelijkheid zoals de meeste Witten dat doen: als een gekoesterde en gebakerde baby, zonder ooit geconfronteerd te worden met racisme, zelfs zonder er ooit echt over na te hoeven denken. Door het schoolstelsel werd ik in zekere mate ook afgeschermd van gendervooroordeel. Haalde ik een 10 voor rekenen dan was dat gewoon zo. Dat ik het schoolteam niet kwam aanmoedigen maar liever bij de wietrokers aan de overkant van de straat zat was niet erg; dat ik een meisje was leek er ook al niet toe te doen. Schoolprestaties leken belangrijker dan de specifieke kenmerken van mijn lichaam. Op de middelbare school koos ik als hoofdvak natuurkunde. Als ik op mijn serieuze vragen geen of botte antwoorden kreeg zag ik dat, net als Barres, meestal niet als uitingen van seksisme. Ik had me de boodschappen over vrouwen en over mijzelf van kinds af aan eigen gemaakt; vooroordeel was meer een soort achtergrondruis, niet echt iets om wakker van te liggen.

Daar kwam verandering in. Na de middelbare school probeerde ik aan de bak te komen als journalist. Ik diende allerlei ideeën in bij landelijke tijdschriften en hoorde nooit iets terug. Ten einde raad probeerde ik het toen maar eens met een mannelijk ogende naam, bij wijze van experiment. Ik maakte een nieuw e-mailadres aan en benaderde dezelfde tijdschriften, maar nu als J.D. Vrijwel direct kwam er antwoord: het stuk was geaccepteerd. Als Jessica had ik maandenlang met dit verhaal lopen leuren en als J.D. kreeg ik het binnen een dag geplaatst.

Zo begon mijn schrijversloopbaan. Als J.D. had ik niet alleen meer succes, ik voelde me ook vrijer om me te uiten. Ik schreef meer recht voor zijn raap, minder verontschuldigend. Mijn e-mails bestonden soms maar uit één regel, zonder voorbehoud of rechtvaardigingen. En zo merkte ik van heel dichtbij hoe vooroordeel, en de keerzijde

daarvan – bevoorrechtheid – werken: het zijn allesdoordringende krachten die mensen niet alleen van buitenaf raken maar ook van binnen veranderen; anderen gingen mij anders behandelen en zelf veranderde ik ook. Maar ik ben niet goed in liegen en op een gegeven moment werd het overeind houden van twee identiteiten me te vermoeiend. Na een paar jaar zei ik mijn zelfverzekerde alter ego vaarwel en ging ik over vooroordeel schrijven. Daarbij werkte ik binnen een groot aantal organisaties, wat me een hele lijst genderervaringen op de werkvloer opleverde, variërend van anderen die de eer voor mijn ideeën opstrekten tot opmerkingen dat mijn resultaten toevalstreffers waren.

Het is vaak door persoonlijke ervaringen dat mensen zich gaan verdiepen in vormen van onrecht. Voor mij begon het met gender-vooroordeel; later ging ik zien hoe dat vooroordeel deel uitmaakt van een veel groter, multidimensionaal geheel. Het is vaak verleidelijk de dwarsverbanden tussen al die verschillende vormen van vooroordeel te laten voor wat ze zijn, omdat de contexten en de ernst van de verschijnselen zo uiteenlopen. Op de eerste International Conference of Negro Writers and Artists, in 1956, zei de Barbadiaanse schrijver George Lamming het zo: als iemands leven gestempeld is door een bepaalde vorm van onderdrukking, verliest diegene gemakkelijk uit het oog dat er een verband bestaat tussen ‘de ramp die hem kleineert en de grotere context waarvan die ramp slechts het duidelijkste voorbeeld vormt.’¹² De onbewuste vooringenomenheid zoals die ervaren wordt door mensen met bepaalde geloofsovertuigingen, van bepaalde rassen of etniciteiten, met lichamelijke uitdagingen, of seksuele voorkeuren en genders uit zich op tal van manieren, van misgelopen benoeringen tot dodelijk geweld. Maar het onderliggende mechanisme is telkens hetzelfde: degene die met vooringenomenheid optreedt, handelt vanuit een verwachting en baseert zich niet op de werkelijkheid. De verwachting is opgebouwd uit culturele voortbrengselen zoals krantenkoppen en geschiedenisboeken, mythen en cijfers, echte en ingebeelde ontmoetingen, en een selectieve interpretatie van de werkelijkheid die slechts zoekt naar bevestiging van het eigen gelijk. Wie vooringenomen is ziet geen mens, maar een denkbeeld in de vorm van een mens.

In de loop der jaren ben ik vooroordeel gaan beschouwen als een

vorm van psychisch geweld, een bedreiging niet alleen op materieel vlak – denk aan levensomstandigheden, keuzes en mogelijkheden – maar ook een ondermijning van het zelfbeeld van mensen. Je kon dit al heel duidelijk zien in het beroemde poppenonderzoek van de psychologen Mamie en Kenneth Clark, dat in 1954 meewoog in het vonnis *Brown v. Board of Education*, waarin segregatie op scholen werd verboden. In dat onderzoek kregen Zwarte kinderen twee poppen te zien, een Zwarte en een Witte. Moesten ze de leukste of mooiste van de twee kiezen, dan kozen de meeste kinderen de Witte. Luidde de vraag welke van de twee er ‘niet leuk uitziet’ dan kozen ze de Zwarte. En na de vraag welke pop eruitzag zoals zichzelf, kozen ze weer de Zwarte. Sommigen raakten helemaal over hun toeren, begonnen te huilen of liepen de kamer uit. Tientallen jaren later zei Kenneth Clark in een interview dat ze van pure schrik over de uitkomsten wel twee jaar gewacht hadden met publiceren.¹³

Clark voegde daar nog aan toe dat er weliswaar vooruitgang is geboekt, maar dat het hedendaags racisme geniepiger te werk gaat. Nog steeds heeft rassenvooroordeel, of het nu wel of niet openlijk geuit wordt, invloed op hoe mensen tegen zichzelf aankijken. In de woorden van de dichtster Dawn Lundy Martin: de onderdrukking wordt ‘zozeer onderdeel van wie je bent dat je het nauwelijks meer voelt. [...] Je hartslag gaat alleen wat omhoog als je een politieauto ziet, en je voelt je opgelucht als hij weer weg is.’¹⁴ Als een tochtvlaag van buiten komt vooroordeel iemands diepste innerlijk verkillen.

Hoe meer ik met dit probleem bezig was, des te sterker ik me afvroeg wat eraan te doen zou zijn. Voor mensen die met vooroordeel te maken krijgen zijn er adviezen genoeg (vrouwen op de werkvloer: stel je minder bedreigend op en kleed je vrouwelijk; Zwarte mannen: hou je rijbewijs bij de hand). Maar zo los je het probleem niet op en komt de verantwoordelijkheid op de verkeerde plek te liggen. Sterker nog, door te focussen op dat soort adviezen gaan mensen zelfs denken dat de genderongelijkheid op de werkvloer kennelijk de eigen schuld van vrouwen is en dat ze het zelf maar moeten oplossen.¹⁵ En dit soort wijsheden helpt ook niet: al is je glimlach nog zo stralend, je trui nog zo zacht, je opstelling nog zo bescheiden, je kenteken- en rijbewijs nog zo duidelijk zichtbaar, de ander zal er zijn foute inschattingen niet om bijstellen.

Maar als de slachtoffers van vooroordeel er niets tegen kunnen doen, wie dan wel? Valt discriminatie überhaupt terug te dringen?

Journalisten zijn er doorgaans op uit problemen boven tafel te krijgen, geen oplossingen. Optimisme laten we over aan pr-types en schrijvers van zelfhulpboeken. Maar dit probleem is al boven tafel, het is al uitvoerig onderzocht. Ik wilde erachter komen wat de remedie zou kunnen zijn. Ik ben op zoek gegaan en zo kwam ik op plekken en bij mensen die erin geslaagd zijn iets te doen tegen het alledaagse vooroordeel, de alledaagse discriminatie naar ras, gender, godsdienst, religie, handicap enzovoort. Ik ben onder veel meer in ziekenhuizen geweest, in kinderdagverblijven en op politiebureaus en ik heb meer dan duizend laboratorium-, veld- en casusonderzoeken doorgenomen. Ik heb met honderden mensen gesproken, onder wie wetenschappers, professionals en gewone burgers, in uiteenlopende regio's en met uiteenlopende vraagstellingen. Ik was benieuwd naar concrete maatregelen die niet alleen hielpen tegen vooringenomen denken maar ook vooringenomen gedrag – en dan liefst niet in laboratoriumsettings maar in de rommelige werkelijkheid van alledag.

Tijdens het meelopen met traumachirurgen, bij politietrainingen en in gesprekken met sociaal psychologen en neurowetenschappers ben ik heel wat op het spoor gekomen. Mensen proberen van alles uit, er zijn veel creatieve houtje-touwtje-initiatieven; deskundigen en leken blijken nieuwsgierig en inventief en soms is het gewoon een kwestie van proberen. Soms loopt alles precies zoals gedacht, andere keren komen mensen 'per ongeluk' oplossingen op het spoor, waar ze algemene processen proberen te verbeteren die dan, onvoorzien, ook minder discriminerend blijken te zijn.

Er waren hindernissen. In de wetenschap zijn we gewend dingen pas voor waar aan te nemen als er genoeg aanwijzingen voor zijn – denk aan het bestaan van de zwaartekracht of de werkzaamheid van penicilline. Maar er is tot voor heel kort nooit onderzoek gedaan naar het veranderen van onbewust racisme, seksisme of andere vormen van discriminatie en dus zijn de experimenten die ik hier ga beschrijven merendeels nog niet vaak herhaald. Zoveel aanwijzingen zijn er op dit gebied dus nog niet en al zijn de uitkomsten veelbelovend, ze staan niet vast; dat is belangrijk om te bedenken.

Daar komt bij dat onderzoek naar vooroordelen zich tot nu toe

hoofdzakelijk richt op gender en ras, dus die categorieën krijgen ook in dit boek de meeste aandacht. Er is minder onderzoek gedaan naar vooroordelen inzake klasse en handicaps, en nog minder naar leeftijdsdiscriminatie. Bovendien gaat het bij gender doorgaans over de tweedeling man/vrouw, en in Amerika gaat het bij ras vooral over vooroordelen tegen Zwarten. Er zijn nog maar weinig harde gegevens over het toenemend aantal mensen met een multiraciale identiteit, of over hoe combinaties van identiteiten weer nieuwe vormen van discriminatie genereren.

Bij onderzoek naar gendervooroordeel gaat het meestal over de ervaringen van Witte vrouwen, en bij onderzoek naar raciaal vooroordeel gaat het meestal over Zwarte mannen; een volledig beeld ontbreekt dus eigenlijk. Zo hebben Zwarte vrouwen vaker te maken met intimidatie op de werkvloer, worden hun fouten zwaarder bestraft en kunnen ze minder makkelijk promotie maken dan Witte vrouwen of dan mannen ongeacht ras. Als ze zich dominant opstellen ondervinden ze daar echter minder nare gevolgen van dan Witte vrouwen, terwijl Zwarte mannen bij dominant gedrag juist negatiever beoordeeld worden dan Witte. En als Witte docent met een vaste aanstelling, een mannelijk voorkomen en de vrijheid om zijn status als transgender al dan niet prijs te geven ondervond Barres na zijn transitie allerlei voordelen die lang niet voor alle transgendermannen gelden. Zwarte transgendermannen krijgen na hun transitie opeens te maken met de specifieke vormen van racisme waaronder Zwarte mannen te lijden hebben, zoals intimidatie door de politie. Zo vertelde een Zwarte man dat hij op zijn werk bij trainingen voortaan de verdachte mocht spelen: eerst een 'onuitstaanbare Zwarte vrouw', nu een 'enge Zwarte man'. Een andere man kreeg keer op keer te horen dat hij 'bedreigend' overkwam.¹⁶ Je kunt vooroordelen niet zomaar bij elkaar optellen; elke 'intersectie' kent haar eigen specifieke vorm, zoals er in de overlap van blauw en geel glas een heel nieuwe kleur ontstaat.

Deze hiaten in onze kennis doen ertoe. Er is nog veel te weinig onderzoek gedaan naar de vooroordelen waar de Inheemse bevolking mee geconfronteerd wordt, of mensen van Aziatische komaf en anderen; wat ook weer niet vreemd is als je bedenkt hoe deze groepen uit het collectief bewustzijn zijn gewist. Zoals de psycholoog Stephanie Fryberg, afkomstig uit de Tulalip-stam, betoogt: om vooroordeel echt

te begrijpen moet je niet alleen kijken naar wat er gebeurt, maar ook naar wat er *niet* gebeurt. De discriminatie van Inheemse Amerikanen bestaat er vaak in dat er in het geheel geen aandacht aan hen wordt besteed. Dat is ook een vorm van vooroordeel. Voor wat niet geteld of zelfs maar gezien wordt is er geen aandacht – zelfs niet in het officiële onderzoek naar vooroordelen, zo blijkt. Meer dan eens moest ik vaststellen dat waarnemingen en ontdekkingen van Witte universitaire sociologen soms al tientallen jaren eerder waren opgeschreven door Zwarte vrouwen buiten de academie. ‘Ontdekkingen’ worden gedaan door mensen die verbonden zijn aan officiële instellingen met de faciliteiten die daarbij horen. In de woorden van de dichtster Adrienne Rich: stilte wil altijd iets zeggen.¹⁷

Tijdens het schrijven van dit boek werd ik met mijn eigen stiltes geconfronteerd – hoe bepalend mijn eigen zeer specifieke kennis is voor de nuances die ik wel en niet zie, de vragen die ik wel en niet weet te stellen. Ik zie bij mezelf terug wat er op grotere schaal speelt bij het tegengaan van vooroordelen als zodanig: zo hebben leden van een meerderheid vaak een totaal ander beeld van de werkelijkheid dan leden van de minderheid. De sociaal psycholoog Evelyn Carter wijst erop dat leden van een culturele meerderheid vaak alleen oog hebben voor opzettelijk discriminerend handelen, terwijl men in de minderheidsgroep ook de onbedoelde discriminatie ervaart. Expliciet racistische opmerkingen worden ook door Witten nog wel gesignaleerd, maar mensen van kleur ervaren ook de subtielere uitingen, zoals dat iemand in een bus net iets verder weg gaat zitten, terwijl Witte mensen dan niet eens doorhebben dat ze dat doen.¹⁸ Vooroordeel is verweven met de cultuur zoals een zilverdraad in een stuk textiel; afhankelijk van de belichting is het soms nauwelijks te onderscheiden en op andere momenten overduidelijk zichtbaar. En waar je zelf staat bepaalt of je die draad überhaupt ziet.

Discriminatie gaat natuurlijk niet alleen over concrete ervaringen van concrete individuen. Er zit een institutioneel en structureel aspect aan, waarbij het verleden doorwerkt in het heden: sommige groepen hebben als groep te maken met gelegaliseerde onderdrukking en vooroordelen, andere groepen hebben het steeds beter gekregen en kunnen over allerlei middelen beschikken. Concrete gevallen van discriminatie zijn kristallisatiepunten van een groot en lang niet al-

tijd duidelijk omschreven erfenis, zoals licht door een lens gebundeld kan worden in een brandpunt. Daarom kan bestrijding van onrecht en ongelijkheid niet zonder structurele en wettelijke ingrepen. Maar wetgeving en beleid zijn geen bovennatuurlijke gegevens: het zijn altijd mensen die er voorstander van zijn, die ze bedenken, goedkeuren en handhaven. Uit onderzoeken van de psycholoog Jennifer Eberhardt is gebleken dat je op grond van de vooringenomenheid van mensen kunt voorspellen van welk soort maatregelen ze voorstander zijn: hoe 'Zwarter' in een bepaald onderzoek de gevangenisbevolking werd voorgesteld, des te repressiever de maatregelen waar Witte kiezers voor pleitten. Bovendien formuleren wetten en maatregelen bepaalde grenzen en richtlijnen, maar ze leggen niet vast wat er binnen die grenzen gebeurt. Zoals de burgerrechtenadvocaat Connie Rice stelt, leggen wetten slechts vast hoe ver discriminatie kan gaan.¹⁹ Op de meer subtiele en vluchtige menselijke interacties hebben ze geen vat. Wetten leggen de vloer; het plafond is mensenwerk.

Tussen vloer en plafond zijn het de interpersoonlijke momenten die ertoe doen. Tel die bij elkaar op en je hebt een gevaar voor individuen en voor de samenleving als geheel. In het onderwijs kan vooroordeel een negatief effect hebben op de prestaties van studenten; idem in de zorg op de gezondheid van mensen; en bij de politie kan het fataal zijn. Mensen kunnen hun baan verliezen, hun carrière in rook zien opgaan; de veiligheid en de gezondheid van gezinnen en buurten kunnen erop achteruitgaan. Op die manier kost vooroordeel niet alleen mensen hun toekomst, het kost de wetenschap talent, het kost het bedrijfsleven ideeën, het kost de cultuur ontwikkeling. Minder doorbraken in de natuurwetenschappen, minder inzichten in kunst en literatuur, minder wijsheid in de politiek. Hoe minder mensen er zijn die de vragen mogen stellen, des te minder gevarieerd die vragen zullen zijn en des te beperkter de menselijke kennis. Vooroordeel is een gewoonte die het potentieel van mensen inperkt en daarmee de rijkdom en de mogelijkheden van de hele samenleving ondermijnt.

Na zijn transitie werd Barres boos, echt boos – niet alleen over hoe hijzelf bejegend werd, maar ook over de onnodige hindernissen waar anderen tegenaan lopen, zoals de Zwarte stafleden die door zijn uni-

versiteit wel werden aangenomen maar na een paar jaar alweer vertrokken. ‘We maken ze kapot. Dit zijn de allerbesten en we maken ze gewoon kapot!’²⁰

‘Deze jonge wetenschappers werken zich jarenlang helemaal te pletter om iets in hun vak te bereiken,’ aldus Barres. ‘En wanneer ze eraan toe zijn om hun bijdrage aan de samenleving te leveren lopen ze vast. [...] Het is toch idioot om voor de helft van de allergrootste talenten dit soort obstakels op te werpen!’ Al wordt Barres’ uithaal naar de geldende privileges niet door iedereen gedeeld, de socioloog Kristen Schilt kwam in haar gesprekken met transgendermannen over hun werksituatie veel ongeloof en woede tegen over de verschillen in behandeling tussen mannen en vrouwen. ‘Weet je wel hoe slim ik ben?’ aldus een van de geïnterviewden, ‘ik heb tegenwoordig veel vaker gelijk.’ Aan anderen werd nu vaker gevraagd wat ze ergens van vonden, en ze ervoeren ook meer steun. Iemand merkte op dat wanneer hij tijdens een vergadering iets zegt, iedereen dat opschrijft. Karaktereigenschappen die eerst negatief werden beoordeeld werden nu gewaardeerd: ‘Mensen vonden me vroeger veel te assertief maar zeggen nu: wat mooi om te zien hoe je gewoon de leiding pakt!’²¹

De ervaringen van transgender vrouwen zijn vaak het spiegelbeeld van wat Barres meemaakte. Joan Roughgarden, een Witte bioloog die haar transitie maakte toen ze de vijftig gepasseerd was, krijgt nu elke keer als ze iets inbrengt tegen een wiskundige redenering te horen dat ze het kennelijk niet snapt. Dat gebeurde vroeger nooit. Paula Stone Williams, een geestelijk verzorger die haar transitie na haar zestigste inzette, merkte tot haar stomme verbazing dat haar deskundigheid opeens in twijfel getrokken werd. Dat was een ondermijnende ervaring: ‘Hoe vaker je te horen krijgt dat je niet weet waar je over praat, des te meer je je daadwerkelijk gaat afvragen of je eigenlijk wel weet waar je over praat.’²²

Het is vaak verontrustend om vooroordelen bij anderen op te merken, maar het is pas echt ongemakkelijk om te moeten vaststellen dat je ze zelf ook hebt. Tijdens het schrijven van dit boek werd ik steeds duidelijker geconfronteerd met mijn eigen onjuiste vooronderstellingen en reacties, alsof ze met onzichtbare inkt waren opgeschreven en nu boven een vuurtje leesbaar werden. En als zovelen wilde ik het aanvankelijk ook helemaal niet weten. Als anderen in

een artikel van mij bepaalde paternalistische veronderstellingen opmerkten dan ontkende ik dat. Daarna werd ik boos. Of ik argumenteerde: had ik nou die-en-die maar kunnen spreken, dan had ik helemaal niks hóéven veronderstellen! Ontkenning, boosheid, als-dan, heel bekende reacties eigenlijk. Als ik ergens verdrietig over was, dan was het misschien wel het verlies van mijn onschuld. Toen Elisabeth Kübler-Ross begon te werken aan haar theorie over rouwfasen ging het haar in eerste instantie niet om de nabestaanden, maar om de zieken die slecht nieuws hadden gekregen. Ik was ook ziek, cultureel zo doodziek dat het me jaren gekost heeft om erachter te komen. De schrijfster Claudia Rankine ziet een verschil tussen enerzijds *begrijpen* hoe het hedendaagse denken vervuild is met waanideeën uit het verleden, en anderzijds het *bevatten* daarvan. Voor ik aan dit project begon begreep ik het misschien wel maar ik bevatte het niet.²³

Was ik in het begin vooral boos, tijdens deze jarenlange reis maakte die emotie plaats voor nieuwsgierigheid, nederigheid en ten slotte hoop vermengd met een gevoel van urgentie. Want er is iets aan deze gewoontes te doen. Ik heb het zelf gezien bij degenen die in dit boek voorbijkomen: zij leerden anders met mensen om te gaan. Ik ben op plekken geweest waar de processen eerlijker geworden zijn. De vermindering van gedrag gebaseerd op vooroordeel is in harde cijfers uit te drukken. En ik heb het bij mezelf gezien: ik leerde om eens even geen oordeel te hebben en mijn eigen reacties kritisch tegen het licht te houden. Wat ik ook zag is dat mensen, zodra ze echt oog krijgen voor vooroordeel, gemotiveerd raken om ertegen te strijden. Tot zijn overlijden in 2017 heeft Ben Barres zich bij de National Institutes of Health en het Howard Hughes Medical Institute sterk gemaakt voor minder discriminerende procedures bij de toekenning van onderzoeksgelden; ook in algemenere zin heeft hij geprobeerd de academische wereld die kant op te duwen.

Binnen de ecologie kent men het begrip ‘grenszone’, een plek waar verschillende ecosystemen elkaar raken, zoals wadden of zoute kwelders tussen land en zee, of de overloopgebieden van rivieren. Grenszones zijn vaak uitermate vruchtbaar; vissen en trekvogels verblijven er graag.²⁴ Waar de ene mens de andere ontmoet ontstaat ook een grensgebied – een plek waar vooroordeel welig kan tieren en onheil kan stichten. Toch kunnen we die juist daar ook een halt toeroepen

en vervangen door andere manieren om elkaar te zien en met elkaar om te gaan. In die grenszone kan iets nieuws groeien – inzicht, respect, een wederkerigheid waaraan het ons al te lang aan ontbroken heeft. Er staat veel op het spel, er kan van alles misgaan, maar het probleem is wel degelijk oplosbaar. Er is heel veel wat we kunnen doen. Dit boek is een eerste aanzet.

Vooroordelen vormen een van de grootste problemen van deze tijd, zowel maatschappelijk, persoonlijk als professioneel. Ze worden doorgegeven van generatie op generatie en zonder dat je er erg in hebt, kun je zelf vooringenomen zijn. Jessica Nordell schreef *Het einde van vooroordelen* om onbewuste vooroordelen te herkennen en blijvend te veranderen.

Nordell beschrijft hoe vooroordelen werken, hoe we anders leren denken en hoe we deze verandering kunnen bestendigen. Het boek is goed onderbouwd en uniek in zijn soort.

‘Informatief, inlevend en noodzakelijk.’

- Ruth Ozeki, auteur van *The Book of Form and Emptiness*
(winnaar Women's Prize for fiction)

‘Dit boek toont aan dat verandering echt mogelijk is. Heb je daar hulp bij nodig? Begin hier!’

- Beverly Daniel Tatum, auteur van *Why Are All the Black Kids Sitting Together in the Cafeteria?*

9 789025 1911270 >

© LESLIE PLESSER

Jessica Nordell is een Amerikaanse schrijfster, wetenschapsjournalist en expert op het gebied van inclusiviteit en diversiteit. Haar essays en onderzoeken over dit onderwerp werden al gepubliceerd in o.a. *The Atlantic*, *The New York Times*, *The New Republic* en *The Washington Post*.

‘Niemand gaat vrijuit in dit boek. Het einde van vooroordelen pleit voor een dieper verantwoordelijkheidsgevoel.’

- *The New York Times*